

La darrera entrevista a Clarice Lispector

JULIO LERNER

Des de la meva sala de redacció de *Panorama* fins al vestíbul dels estudis he de recórrer uns cent cinquanta metres. Estic tan aclaparat per la possibilitat d'entrevistar-la que amb prou feines aconseguixo d'organitzar-me durant aquest curt trajecte. Tal vegada podrem parlar sobre *A paixão segundo G.H.* O potser sobre *A maçã no escuro* i *Perto do coração selvagem*. Vaig recordant el que Clarice ha escrit. Ho he llegit tot? En cinc minuts aconseguixo un estudi per entrevistar-la. És un quart de cinc de la tarda i tan sols tinc mitja hora. A les cinc entra el programa infantil en directe i quinze minuts abans hauré de desocupar l'Estudi B. Estic corrents i abans de veure-la, la pressió del temps ja comença a angoixar-me. No podré preparar res, ni tan sols podré conversar-hi una mica. No podré ni intentar de crear un clima adequat per a la entrevista. Odio la televisió brasilera! Solament mitja hora per escoltar la Clarice. El personal tècnic ha estat generós i s'ha esforçat per aconseguir aquesta estona. Miro el rellotge, no aconseguixo d'organitzar-me, corro, miro novament el rellotge. Estic desconcertat, entro al vestíbul dels estudis i ja hi veig, deu metres davant meu, Clarice, dreta al costat d'una amiga, perduda enmig del vaivé d'escenaris desmuntats, de diversos equipaments i de tècnics que criden enmig d'un gran xivarri.

M'aturo davant seu, panteixo una mica, li allargo la mà i m'atravessa la mirada més desprotegida que un ésser humà pot llançar a un semblant. Ella és fràgil, ella és tímida, i jo no puc explicar-li que el problema del temps ha augmentat el meu nivell d'angoixa. Clarice em presenta Olga Borelli (no sap que jo sé que és la seva millor amiga), entrem i la condueixo al centre del petit estudi. Li demano que s'assegui en una butaca de pell de tonalitat cafè amb llet. Clarice tan sols agafa un paquet de cigarretes i una capsa de mistos; li acosto un cendrer, els maleïts focus s'encenen. Clarice em mira, els tècnics envien el senyal agut de mil cicles pels altaveus. La mirada de Clarice m'interroga, només dispo d'una càmera; la mirada de Clarice suplica, l'Olga s'asseu en un racó fosc. Arriba la Míriam, la becària del programa, que es mostra encongida i callada. La calor s'està fent insuportable i l'aire condicionat no funciona, són un quart i cinc de cinc, la Clarice intenta dir-me alguna cosa però no li parlo, estic preocupat per arreglar un problema d'il·luminació. L'alenada dels focus, talment fóssim en un forn, ens envolta a tots, a l'estudi devem estar a uns 50 o 60 graus, maleïda televisió, beneïda televisió del tercer món que em dona la possibilitat de ser ara davant d'ella. Clarice em mira recelosa, espantada, i la seva mirada em demana que la tranquil·litzi...

«Ok, Julioooo... tot preparat», la veu metàl·lica prové dels altaveus. Demano a tot l'equip que surti, director, il·luminador, assistent d'estudi, els dono les gràcies; la

Clarice s'adona que ha caigut en una trampa i que ja no pot tornar enrere, demano silenci total i després d'uns deu segons ressona un «gravaaaaaant»...

Silenci.

Julio Lerner: *Clarice Lispector, d'on ve aquest Lispector?*

Clarice Lispector: És un nom llatí, oi? Li vaig preguntar al meu pare que des de quan hi havia *Lispectors* a Ucraïna. Ell em va dir que des de feia moltes generacions. Suposo que aquest nom va anar rodant, rodant, rodant, perdent algunes síl·labes i va anar formant una altra cosa que sembla... *Lis* i *peito*, en llatí. És un nom que, quan vaig escriure el meu primer llibre, Sergio Milliet (jo era completament desconeguda, és clar) va dir: «Aquesta escriptora de cognom desagradable, certament un pseudònim...» No ho era, era el meu cognom.

J. L. *Vau arribar a conèixer Sergio Milliet personalment?*

C. L. No; mai. Jo vaig publicar el meu llibre i me'n vaig anar del Brasil per viatjar perquè em vaig casar amb un diplomàtic brasiler, de manera que no vaig conèixer les persones que van escriure sobre mi.

J. L. *Clarice, a què es dedicava el vostre pare, professionalment?*

C. L. Representacions de firmes, coses així. Quan ell, realment, tenia un do per a les coses de l'esperit.

J.L. : *Hi ha algú de la família Lispector que arribés a escriure alguna cosa?*

C. L. He sabut darrerament —i m'he endut una gran sorpresa— que la meva mare escrivia. No publicava, però escrivia. Tinc una germana, Elisa Lispector, que escriu novel·les. I tinc una altra germana, que es diu Tânia Kaufman, que escriu llibres tècnics.

J. L. *Vau arribar a llegir les coses que la vostra mare escrivia?*

C. L. No; ho vaig saber fa pocs mesos.

J. L. *Però no teníeu manera de...*

C. L. No. Ho vaig saber a través d'una tia: «Saps que la teva mare escrivia un diari i poemes?». Em vaig quedar amb la boca oberta...

J. L. *En les rares entrevistes que vós heu concedit sorgeix, quasi necessàriament, la pregunta de com vau començar [a escriure] i quan.*

C. L. Abans dels set anys ja fabulava, ja inventava històries, per exemple en vaig inventar una que no acabava mai. És molt complicada d'explicar, aquella història. Quan vaig començar a llegir, vaig començar a escriure també. Petites històries.

J. L. *Quan la jove, pràcticament adolescent, Clarice Lispector descobreix que la literatura és realment el camp de creació humana que més l'atrau, té algun objectiu específic o tan sols escriure, sense determinar cap mena de públic?*

C. L. Tan sols escriure.

J. L. *Podríeu donar-nos una idea del que era la producció de l'adolescent Clarice Lispector?*

C. L. Caòtica. Intensa. Totalment fora de la realitat de la vida.

J. L. *D'aquell període, recordeu el nom d'alguna producció?*

C. L. Bé, vaig escriure diverses coses abans de publicar el meu primer llibre. Escrivia per a revistes, contes, diaris. Tenia una timidesa enorme, però era una timidesa agosarada. Sóc tímida i agosarada alhora. Arribava allà, a les revistes, i deia: «Tinc un conte, el voleu publicar?». Recordo que un cop Raimundo Magalhães Jr va llegir un fragment meu, em va mirar i va dir: «De qui ho has copiat, això?» Li vaig dir: «De ningú, és meu». Ell em va dir: «Tradueixes?» Li vaig dir: «No». Ell em va dir: «Aleshores ho publicaré». Sí, ho havia fet jo.

J.L. *On publicàveu?*

C. L. Ai, no me'n recordo... Diaris, revistes.

J. L. *Clarice, a partir de quin moment decidiu d'assumir efectivament la carrera d'escriptora?*

C. L. Mai la vaig assumir. Mai la vaig assumir.

J. L. *Per què?*

C. L. Jo no sóc una professional, jo solament escric quan vull. Sóc una amateur i vull continuar sent-ho. Professional és aquell que té una obligació amb si mateix, l'obligació d'escriure. O amb algú altre, en relació a algú altre. En canvi jo he decidit de no ser una professional... per mantenir la meua llibertat.

J. L. *Produïu amb freqüència o teniu períodes de producció intensa?*

C. L. Tinc períodes de produir intensament i tinc períodes-hiats en què la vida se'm torna intolerable.

J. L. *I aquests hiats són llargs?*

C. L. Depèn. Poden ser llargs i vegeto durant aquest període o, per salvar-me, em llanço a alguna altra cosa. Per exemple, vaig acabar una novel·la i em vaig quedar mig buida, per això estic fent contes per a nens.

J. L. *Com expliqueu la Clarice Lispector orientada cap a la literatura infantil?*

C. L. Va començar amb el meu fill quan tenia sis anys, o cinc: em va ordenar que li escrigués una història. I la hi vaig escriure. Després la vaig guardar i mai més me'n vaig recordar. Fins que em van demanar un llibre infantil. Els vaig dir que no en tenia. M'havia oblidat totalment d'allò. Era tan poca literatura per a mi, no volia publicar-ho. Era per al meu fill. Aleshores me'n vaig recordar: «Bé, en tinc, sí». I ho van publicar. Van publicar tres llibres de literatura infantil i ara estic fent el quart.

J. L. *Us és més difícil comunicar-vos amb un adult o amb un nen?*

C. L. Quan em comunico amb un nen m'és fàcil perquè sóc molt maternal. Quan em comunico amb un adult en realitat m'estic comunicant amb el que hi ha de més secret de mi mateixa, això és difícil.

J. L. *L'adult sempre està sol?*

C. L. L'adult està trist i sol.

J. L. *I el nen?*

C. L. El nen té la fantasia lliure...

J. L. *A partir de quin moment, us ho pregunto com a escriptora, l'ésser humà es va tornant trist i solitari?*

C. L. Ah, això és secret... Disculpeu, no respondré... En qualsevol moment de la vida, n'hi ha prou que hi hagi un xoc una mica inesperat i això passa... Però ara no estic sola, no. Tinc molts amics. I avui estic trista tan sols perquè estic cansada... Generalment estic contenta.

J. L. *Rilke, al seu Cartes a un jove poeta, responent una de les missives, preguntava al jove que pretenia fer-se escriptor: «Si no poguéssiu escriure més, moriríeu?» Us faig la mateixa pregunta a vós.*

C. L. Jo crec que quan no escric estic morta.

J. L. *Durant aquest període?*

C. L. És molt dur aquest període entre una obra i una altra i, alhora, és necessari per tenir una mena de deflació per què pugui néixer alguna altra cosa, per néixer. Tot és tan incert...

J. L. *Clarice, però com escriviu les vostres obres? Hi ha algun horari específic?*

C. L. En general d'hora, al matí. Les meves hores preferides són les del matí.

J. L. *A quina hora us lleveu?*

C. L. Em llevo a dos quarts de cinc, les cinc... Fumo, prenc el cafè sola sense cap interferència... Quan estic escrivint alguna cosa, anoto a qualsevol hora del dia o de la nit coses que em vénen. És el que en duen inspiració, oi? Ara, quan estic en l'acte de concatenar inspiracions llavors estic obligada a treballar diàriament.

J. L. *Us considereu una escriptora popular?*

C. L. No.

J. L. *Per quina raó?*

C. L. Diuen que sóc hermètica... Com puc ser popular si sóc *hermètica*?

J. L. *I què en pensa, d'aquesta consideració, que nosaltres col·loquem entre cometes: hermètica?*

C. L. Jo em comprenc. De manera que no sóc hermètica per a mi. Bé, hi ha un conte meu que no comprenc gaire...

J. L. *Quin conte?*

C. L. «L'ou i la gallina».

J. L. *D'entre les vostres obres sempre existeix, això és natural, un fill predilecte. Quina és aquella que vós veieu amb més estimació fins ara?*

C. L. «L'ou i la gallina» que és un misteri per a mi. Una cosa que vaig escriure sobre un bandit, sobre un criminal que es deia Mineirinho que va morir per tres bales, quan amb una n'hi havia prou. I que era devot de Sant Jordi i que tenia una enamorada. Em va revoltar molt, vaig escriure.

J. L. *Sobre aquesta obra al voltant de Mineirinho, quin enfocament li vau donar?*

C. L. No me'n recordo gaire bé, ja fa bastant de temps. Era alguna cosa així com «el primer tret m'espanta, al segon no sé què passa, al tercer ... el tretzè sóc jo...» Em vaig transformar en Mineirinho, massacrat per la policia. Fos quin fos el seu crim, amb una bala n'hi havia prou, la resta eren ganes de matar. Era prepotència.

J. L. *En quina mesura l'obra de Clarice Lispector, en el cas específic de Mineirinho, pot canviar l'ordre de les coses?*

C. L. No canvia res... No canvia res. Jo escric sense esperança que el que escric canviï res. No canvia res.

J. L. *Aleshores per què continua escrivint, Clarice?*

C. L. I jo ho sé? Perquè en el fons la gent no vol canviar les coses. La gent vol florir d'una manera o d'una altra, oi?

J. L. *Segons el vostre parer, quin és el paper de l'escriptor brasiler avui en dia?*

C. L. El de parlar tan poc com pugui.

J. L. *Heu mantingut contacte amb altres escriptors brasilers?*

C. L. De tant en tant.

J. L. *I també, crec, amb llatinoamericans...*

C. L. Llatinoamericans...

J. L. *Quins creieu que són els més significatius d'avui en dia?*

C. L. Prefereixo no dir noms perquè, si me n'oblido algun, s'ofendran, els feriré. Així, no cito ningú.

J. L. *Però aquell que us toqui de més a prop, que us digui més...*

C. L. Prefereixo no dir res... Realment no ho sé, és una pregunta que us faig a vós perquè no sé respondre-la...

J. L. *Abans que entréssim a l'estudi em dèieu que ara esteu començant una nova obra, una novel·la...*

C. L. No; ja l'he acabada, la novel·la.

J. L. *Quina novel·la és, Clarice?*

C. L. És la història d'una noia que solament menjava *hot-dogs*. La història és sobre una innocència trepitjada, d'una misèria anònima...

J. L. *L'escenari d'aquesta novel·la és...*

C. L. És Rio de Janeiro... Però el personatge és del nord-est, és d'Alagoas...

J. L. *On vau anar a buscar dins de vós mateixa...*

C. L. Jo vaig viure a Recife, vaig viure al nord-est, m'hi vaig criar. A Rio de Janeiro, a Camp de São Cristovão, fan una festa per a la gent del nord-est i un cop hi vaig anar. I hi vaig prendre l'aire mig perdut del nord-est, a Rio de Janeiro. Allà va començar a néixer la idea d'un... Després vaig anar a una futuròloga i vaig imaginar... Ella va dir diverses coses bones que em passarien i vaig imaginar, quan vaig agafar el taxi de tornada, que seria molt còmic si un taxi em... m'atropellés i jo morís després d'haver sentit totes aquelles coses bones. Aleshores, d'aquí va anar naixent també la trama de la història.

J. L. *Com es diu l'heroïna de la novel·la?*

C. L. No ho vull dir. És secret...

J. L. *I el nom de la novel·la, ens el podríeu revelar?*

C. L. Tretze noms, tretze títols...

J. L. *Vós esteu en contacte, crec que amb freqüència, amb joves estudiants universitaris?*

C. L. De tant en tant em busquen, però tenen molta por de molestar-me. Els fa molta por que no els rebi...

J. L. *Per quina raó?*

C. L. No ho sé, no sé per què.

J. L. *Però aquells que aconseguen trencar la timidesa...*

C. L. Doncs se senten del tot còmodes amb mi i prenem cafè i entren a casa meva i els rebo com a amics...

J. L. *Normalment, aquest contacte amb els joves estudiants, quin tipus de preocupació revela?*

C. L. Revela coses sorprenents, que ells estan a la meva...

J. L. *Què vol dir «estar a la seva»?*

C. L. És que de vegades penso que estic aïllada i quan veig que estic envoltada d'universitaris, gent molt jove, que està completament al meu costat, és gratificant, oi?

J. L. *Sentim amb freqüència que les noves generacions llegeixen poc al Brasil, ho confirmeu?*

C. L. Bé, els universitaris estan obligats a llegir perquè se'ls imposa. Ara, no sé què passa amb els altres.

J. L. *De les seves obres quina és la que creu que atrau més al públic jove?*

C. L. Depèn, depèn del tot. Per exemple, un professor de portuguès del Pedro II va venir a casa i em va dir que havia llegit quatre vegades el meu llibre *A paixão segundo G.H* i que encara no sabia de què tracta. L'endemà, una jove de disset anys, universitària, em va dir que aquest era el seu llibre de capçalera. Vull dir que no és difícil d'entendre.

J. L. *I això també passa amb altres obres seves?*

C. L. També passa amb altres obres, o toca o no toca... Suposo que no entendre no és una qüestió d'intel·ligència i sí de sentir, d'entrar en contacte. Tant, que el professor de portuguès i de literatura, que devia ser més apte per entendre'm, no m'entenia... I la noia de disset anys llegia i rellegia el llibre. La qual cosa és un descans...

J. L. *Vós creieu que aquesta dificultat és pròpia de només algunes camades d'avui en dia i que les noves generacions la comprendran immediatament, o continuarà...*

C. L. No en tinc ni idea. Jo sé que abans ningú no m'entenia i ara m'entenen.

J. L. *A què ho atribuiu, això?*

C. L. A que tot canvia, perquè jo no he canviat, no, no... Jo no... Que jo sàpiga, no he fet concessions...

J.L. *Però què deu haver canviat en les persones que les du a comprendre la vostra obra?*

C. L. Realment no ho sé. És una pregunta que us faig jo; no la sé respondre.

J. L. *Vós discutiu molt amb la Clarice Lispector escriptora?*

C. L. No. Em deixo estar...

J. L. *I hi conviviu en pau?*

C. L. De vegades no és en pau, però...

J. L. *Normalment, quin tipus de problema li dóna la Clarice Lispector escriptora?*

C. L. De vegades el fet que em considerin escriptora m'aïlla...

J. L. *Per quina raó?*

C. L. Em posa una etiqueta.

J. L. *I creieu que les persones us miren a través d'aquesta etiqueta?*

C. L. De vegades, a través d'aquesta etiqueta. Tot el que dic, la bestiesa més gran, és considerat com una cosa bonica o una ximpleria, tot perquè sóc escriptora. I és per això que no em preocupa gaire aquesta cosa de ser escriptora i fer entrevistes i tot plegat. És perquè jo no sóc així...

J. L. *Si aquesta és la tendència del públic, quin creieu que deu ser el perfil mitjà del vostre lector?*

C. L. Sap que no ho sé...

J. L. *No en teniu ni idea?*

C. L. No.

J. L. *Vós creieu que una persona va a una llibreria a comprar específicament un llibre de Clarice Lispector?*

C. L. Sembla que això passa... Ho sé perquè de vegades em truquen i em pregunten en quina llibreria poden trobar el meu llibre. Per això sé que hi ha persones que van a buscar exactament el meu llibre. És que en el fons jo escric d'una manera molt simple, sabeu?

J. L. *Potser és que les coses simples avui són rebudes de manera complicada?*

C. L. Tal vegada, tal vegada... Però jo escric de manera simple. Jo no adorno...

J. L. *En la vostra formació com a escriptora quins són els autors que sentiut que realment us van influir, que us van marcar?*

C. L. No ho sé, realment, perquè ho barrejo tot. Jo llegia llibres, novel·les per a adolescents, llibres rosa, barrejat amb Dostoievski. Escollia els llibres pels títols i no pels autors, que no coneixia. Ho barrejava tot. Llegir Hermann Hesse als tretze anys va ser un xoc. *El llop a l'estepa*, o *de l'estepa*, no ho sé. Aleshores vaig començar a escriure un conte que no s'acabava mai. El vaig acabar estripant i llençant.

J. L. *Això encara passa, que escrigueu alguna cosa i l'estripeu?*

C. L. La deixo de banda... No, l'estripo; sí.

J. L. *És producte de reflexió o d'una emoció?*

C. L. Ràbia, una mica de ràbia.

J. L. *Contra qui?*

C. L. Contra mi mateixa...

J. L. *Per què, Clarice?*

C. L. No ho sé, estic una mica cansada...

J. L. *De què?*

C. L. De mi mateixa...

J. L. *Però vos no renaixeu i us renoveu a cada obra nova?*

C. L. Bé, ara he mort... Però veurem si reneixo de nou. Mentrestant estic morta... Estic parlant des de la meua tomba.